

КРОНА

Харківська жіноча організація

Гендерна політика в Україні: Методичний посібник
для державних службовців, представників
органів місцевого самоврядування та ЗМІ

Комп'ютерна верстка Г. В. Мельниченко

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

**Методичний посібник
для державних службовців, представників
органів місцевого самоврядування та ЗМІ**

Підписано до друку 25.10.2007.

Гарнітура JournalC. Папір офсетний. Друковано на ризографі.

Видавничий Дім «Райдер». Адреса: 61000, м. Харків, пр. Гагаріна, 20, оф. 306

Тел./факс: (057) 703-40-87, 703-40-97, 703-44-09

E-mail: info@rider.com.ua Homepage: <http://rider.com.ua>

Харків
2007

Гендерна політика в Україні. Методичний посібник для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ. Харків: Райдер, 2007.— 44 с.

Видано за сприяння та фінансової підтримки Програми рівних можливостей ПРООН в Україні.

Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН.

Упорядники видання: Ольга Плахотнік
Інна Лазарук

Методичний посібник «Гендерна політика в Україні» видано для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ на підтримку Обласної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у Харківській області на період до 2010 року.

e-mail: krona@rider.com.ua
www.krona.org.ua

© Плахотнік О., Лазарук І.
© Харківська жіноча організація «Крона»

ВСТУП

Сьогодні практично кожний документ, який приймається на міжнародному рівні, розробляється з урахуванням принципу гендерної рівності і містить положення про обов'язкове забезпечення його реалізації.

Уряд України поділяє переконання щодо того, що гендерна рівність є основою для демократичного суспільства та передумовою стійкого людського розвитку, що підтверджується підписаними Україною міжнародними документами, які передбачають гендерний підхід, і таким чином визнав його як найбільш ефективний для створення та впровадження національних програм; взяв на себе зобов'язання гарантувати рівність, розвиток та правосуддя у країні, регіоні та світі, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності.

«Досягнення рівності між жінками і чоловіками є однією з передумов забезпечення стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії.

Україна підписала міжнародні документи, в яких визнається гендерна дискримінація і взяла зобов'язання щодо її подолання.

Дискримінація за ознакою статі спостерігається в усіх сферах життя українського суспільства.

Для виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», досягнення цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН, необхідно здійснити комплекс заходів для розв'язання гендерних проблем в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Метою Програми є утвердження рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей для їх реалізації як основного права людини.

Одними із завдань Програми є:

- проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі, подолання стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, утвердження духовних цінностей, формування відповідального материнства і батьківства, забезпечення гендерного паритету в духовній сфері;
- проведення конференцій, засідань за круглим столом, навчальних семінарів, інших масових заходів;
- підтримка громадських ініціатив, спрямованих на формування гендерної культури, подолання усталених стереотипів щодо ролі та місця жінок у суспільстві;
- залучення до підготовки рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань гендерної рівності вітчизняних та міжнародних громадських організацій...».¹

¹ Використані матеріали із Державної програми утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.06 р. № 1834.

ОСНОВНІ ПИТАННЯ ЩОДО ҐЕНДЕРНОЇ ТЕОРІЇ²

Що таке «ґендер»

В англійській мові для означення статі людини використовується два слова: sex і gender. Перше означає саме «стать» людини як набір сексуально-біологічних характеристик (генетичних, анатомічних, фізіологічних). Друге поняття увійшло у вжиток із психології та соціології і означає соціально-рольовий статус людини (соціальні можливості кожної статі в освіті, професійної діяльності, доступ до влади, сімейні ролі та інш., особливості соціальної поведінки, стилю життя та способу мислення). Якщо ми кажемо «стать» чи «біологічна стать» — ми маємо на увазі фізичні та фізіологічні відмінності чоловіка та жінки, якщо використовуємо термін «ґендер» чи «соціальна стать» — то говоримо про психологічні, соціальні та культурні особливості між чоловіком та жінкою.

Йдеться про стать, коли кажемо, що...	Йдеться про ґендер, коли кажемо, що...
...жінки народжують дітей, а чоловіки — ні.	...маленькі дівчатка ніжні, а хлопчики — грубі.
...жінки годують дітей груддю, а чоловіки — з пляшечки.	...з 236 вулиць, площ, провулків Києва, які носять імена людей, 220 мають імена чоловіків, 16 — жінок.
...хлоп'ячі голоси ламаються при досягненні зрілості, а дівчачі — ні.	...жінки носять довге волосся, а чоловіки — коротке.
... середньостатистична жінка не може підняти ту саму вагу, що середньостатистичний чоловік.	... жінки в Україні отримують близько 72% від заробітної платні чоловіків.

Ґендер стосується не тільки чоловіків та жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та ґендерні відносини в цілому — те, як реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків, як вони соціально вибудовуються.

Хто і чому придумав визначення «ґендер»

Термін «ґендер» ввела у соціологію американка Енн Оклі: у 1972 році вийшла її книга «Sex, Gender and Society» («Стать, соціальна стать і суспільство»). Ґендер як соціологічне поняття знадобилося для того, щоб продемонструвати різницю

² В цьому розділі використано матеріали книги «30 & 1 питання про ґендер». — Черкаси: КМГО «Молода Черкащина», 2007.

між біологічною статтю людини (статтю як природженою даністю, незмінною) і статтю як набором соціально обумовлених особливостей статусу та поведінки жінок та чоловіків, які сформовані під впливом суспільства і можуть бути змінені.

Поштовх для появи такого терміну надали етнографи, які, вивчаючи первісні культури острівних народів, відкрили в ХХ ст. племена, де ролі чоловіків і жінок були абсолютно не схожі на звичайні для тогочасної нашої культури: жінки там були сильними, добували їжу, приймали суспільно важливі рішення, а чоловіки — піклувалися про дітей і старих, оберігали домашнє вогнище. Це дало привід замислитися: а чи дійсно стать визначає життєву стратегію з моменту народження?

Інший фактор, який примусив вчених засумніватися у непорушності статі, — це наявність (хоча і невеликого відсотка) людей, у яких стать і «самовідчуття» не співпадають.

В чому полягають і кого стосуються ґендерні проблеми

Ґендерні проблеми — це перш за все проблеми соціальні, тобто проблеми не тільки жінок, а й чоловіків, проблеми всього суспільства. Вони не зводяться лише до взаємовідношень фізіологічних статей і розподілу ролей у відтворенні населення.

«Чоловічі» проблеми України	«Жіночі» проблеми України
(За даними Програми рівних можливостей ПРООН)	
<ul style="list-style-type: none"> • чоловіче безробіття зростає більшими темпами, ніж жіноче; • чоловіки йдуть на пенсію на 5 років пізніше, ніж жінки, хоча тривалість життя чоловіків на 12 років менша, ніж у жінок; • тюрми переповнені чоловіками, які становлять понад 90% усіх ув'язнених; • такі хвороби як туберкульоз, пияцтво, алкоголізм та наркоманія, що заповнили суспільство, більше вражають чоловіків; • більш як 40% всіх нинішніх 16-літніх юнаків не мають шансів дожити до пенсії через скорочення тривалості життя чоловіків; • суїцид як явище панує переважно також серед чоловіків; • розпад сімей, пов'язаний із зростанням чоловічої аморальності; 57% чоловіків на другий день після розпаду сімей перестають піклуватися про своїх дітей; 	<ul style="list-style-type: none"> • обмежений доступ до влади і власності (зокрема землі, кредитів); • жінка обмежена у сферах зайнятості. При тому, що серед усіх працюючих з вищою освітою жінки складають 56%, їхнє кар'єрне і професійне просування обмежене, так само як і участь у прийнятті державних політичних рішень. Серед звільнених працівників кількість жінок майже удвічі переважає кількість чоловіків. Жінок більше, ніж чоловіків працює неповний робочий день або задіяно до інших сфер неповної зайнятості; • зниження дітородної функції; • зростання жіночих захворювань; • жінка працює фактично на 4-6 годин більше від чоловіка: праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна;

Продовження таблиці

«Чоловічі» проблеми України	«Жіночі» проблеми України
(За даними Програми рівних можливостей ПРООН)	
<ul style="list-style-type: none"> • надзвичайно гострими є проблеми репродуктивного здоров'я чоловіків; • середня тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша від жінок, в 4 рази більша смертність чоловіків працездатного віку (28-45 років). 	<ul style="list-style-type: none"> • жінки отримують 2/3 заробітної платні чоловіків. Праця чоловіків цінується вище праці жінок: за одну відпрацьовану годину чоловік отримує 2,53 грн., а жінка — 1,92 грн. • супутником жіночої нерівності є злидні та бідність. Багатодітна сім'я в Україні ототожнюється з бідністю і навіть злиденністю. Жінки стають предметом товару і жертвами торгівлі людьми. За рахунок українських наймичок вирішує сьогодні свої соціальні проблеми ледь не пів-Європи; • кожна третя дитина в Україні виховується самотньою матір'ю; • зростання проституції; • у результаті пенсійної реформи жінка через 20-40 рр. отримуватиме пенсію, що дорівнюватиме лише 40-50% від чоловічої.

Коротка сутність гендерної концепції

Соціальні відносини між статями не визначаються лише їх біологічними особливостями. На різних етапах історичного розвитку і в різних соціальних умовах ролі жінок і чоловіків визначались настільки своєрідно, що пояснити їх лише фізіологічними особливостями неможливо. Іншими словами: розрізненість в соціальних ролях набагато ширше ніж фізіологічні відмінності.

Таким чином: чоловічі і жіночі ролі у суспільстві формуються і визначаються соціально.

Тому їх зміна в сторону більш справедливого розподілу ресурсів і доходів, прав і обов'язків і т.п. є способом досягнення реальної гармонії і забезпечення прав людини.

Таким чином: концепція гендеру ставить у центр проблеми не жінок, а відношення між статями.

Гендерні відношення пронизують всю культуру, суспільний устрій, державні інститути, методи прийняття рішень і стиль мислення. Вони накладають потужний відбиток на мову, звичай, мистецтво, навіть на виробництво.

Процес гармонізації гендерних відносин бачиться як складова частина загальнодемократичного процесу. Але не можна розраховувати на те, що демокра-

тизація сама по собі автоматично призведе до вирішення гендерних проблем — світова практика показує, що для цього потрібні окремі зусилля.

Гендерні ролі

Кожна особа грає багато соціальних ролей, і одними з таких соціальних ролей є гендерні ролі — тобто набір соціальних моделей поведінки для жінок та чоловіків. Вже від народження кожна людина одержує певний статус відповідно до статі, тобто суспільство в залежності від того, хто народився — дівчинка/жінка чи хлопчик/чоловік, чекає від неї/нього певної поведінки і пропонує певний набір прав і обов'язків в суспільному і сімейному житті.

Гендерні ролі відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються з часом. Історично від чоловіків і жінок суспільство очікувало виконання різних гендерних ролей. Існував гендерний розподіл праці, традиційний для патріархального суспільства: жінка-вихователька дитини, домогосподарка, доглядальниця; чоловік — батько-годувальник, захисник, здобувач засобів для існування. В наш час для жінки стала припустимою робота поза домом, бажано сумісна з домашньою працею і внутрішньосімейними ролями, для чоловіка — працівника поза домом, лідера і керівника. Теорія гендерної рівності передбачає надання і жінкам, і чоловікам однакових можливостей реалізувати себе в різних гендерних ролях, бо тільки біологічні ролі, пов'язані з продовженням роду, закріплені природою виключно за відповідними статями.

Біологічні ролі	Сучасні гендерні ролі
... тільки жінка може бути вагітною, народити дитину, годувати її груддю, бути дочкою, матір'ю, дружиною, бабусею. ... тільки чоловік може бути генетичним батьком дитини, чоловіком, сином.	...доглядати й навчати дітей, прати, прибирати, куварити, вишивати, ткати, виконувати секретарську роботу, забирати цвяхи, ремонтувати, видобувати вугілля, пілотувати літаки, здійснювати наукові відкриття, керувати, підіймати штангу ... може будь-хто , незалежно від біологічної статі.
Незмінні	Змінюються з часом
Загальні для всіх культур	Різні в різних культурах

Гендерні стереотипи

Суспільство постійно оцінює особу виходячи з виконання нею своїх соціальних ролей. При цьому від жінки та чоловіка суспільство традиційно очікує виконання різних ролей. Цей розподіл суспільної і сімейної праці потягнув за собою і різні критерії оцінки. Так, чоловіків прийнято оцінювати за трудовими та професійними успіхами, а жінок — насамперед за наявністю сім'ї та дітей. Такі консервативні, загальноприйняті норми і судження про те, якими є чоловіки та жінки

и чим вони мають займатися, і є гендерними стереотипами. Більшість пересічних людей вважає, що жінка та чоловік від природи володіють певними рисами характеру і схильностями, і завдяки тому мають різний соціальний статус. Однак сучасні дослідження антропологів, психологів та соціологів (Дж. Батлера, М. Мід, Г. Плосса, П. Бергер, Т. Лукман та інш.) поставили твердження про природну обумовленість рис жінок та чоловіків під сумнів. Крім того, прагнення людини відповідати таким «стандартам» обмежує розвиток його особистості, можливості самореалізації, безпідставно звужує його економічні, політичні та соціальні можливості. Так чоловіки отримують менш близькі та емоційні зв'язки з батьками, дітьми та друзями, бо суспільство забороняє чоловікам проявляти емоції. Чи молоді дівчата прагнуть копіювати образ подіумної красуні, вважаючи його за зразок успішної жінки, й набувають психологічні та фізичні проблеми через неможливість втілення своєї мрії в життя.

Найбільш поширені міфи щодо того, ким є жінки та чоловіки, і альтернативну інформацію можна подивитися в приведеній нижче таблиці:

Міфи	Реальність
Жінки — більш альтруїстичні, співчутливі, завжди орієнтовані на надання допомоги, опікувальну діяльність.	Соціальні якості жінок та чоловіків існують не як дві полярні, окремі категорії, а як континууми, що дублюють один одного. Як чоловіки, так і жінки можуть бути чуйними і мати негативні поведінкові риси. Оскільки в більшості культур домінує уявлення, що «слабкій» статі притаманні опікувальні риси, то відповідна поведінка заохочується з раннього дитинства — дівчаток так навчають.
Чоловіки — більш егоїстичні, товстошкірі, пихаті, нездатні до співпереживання.	Чоловіки здатні до співчуття та співпереживання не менше, ніж жінки. От тільки зовні вони не завжди виказують свої почуття, адже змалечку їх привчали контролювати та тримати все в собі.
Тільки жінка може бути вседержителькою миру та злагоди в сім'ї, суспільстві. У чоловічій природі закладено войовничість.	Статистика злочинів, скоєних чоловіками і жінками, засвідчує: прояви фізичної агресії у «сильної» статі набагато частіші, що є підставою для висновків про чоловічу войовничість та мілітаризм. Саме соціальне оточення часто провокує та схвалює чоловічу агресивність, силу та вміння постояти за себе, вважаючи їх центральною складовою мужності. За відповідних обставин жінки також можуть виявляти брутальність, агресивність, здатні скоїти вбивство.
Жінки — балакучі, язикаті істоти, пліткарки, які не вміють тримати язика за зубами. Справжні чоловіки небагатослівні.	Статевих відмінностей у рівнях вербальної активності дорослих не виявлено. Відмінність простежується лише в змісті спілкування, його експресивності. Жінки більше орієнтовані на передачу ставлення до події, чоловіки — на саму подію.

Міфи	Реальність
	Психологи не зафіксували статевих відмінностей в особливостях спілкування чоловіків та жінок.
Жінки емоційніші, вразливіші, мають слабшу нервову систему, тому як щось — у сльози. Слабка стать частіше підвладна психічним розладам, депресивним та тривожним станам, більш схильна до самогубств.	Поріг емоційної чутливості не має статевих меж. Культурологічні традиції призвичаюють чоловіків не виказувати емоцій, приховувати сльози, носити свої переживання в собі. Слабкодухі жінки — не рідкість, чимало є і слабкодушних чоловіків. Психічні розлади, що виникають через зрив вищої нервової діяльності, трапляються як серед чоловіків, так і серед жінок. Якщо деякі розлади більш характерні для чоловічої статі (наприклад, розлад з дефіцитом уваги та гіперактивністю чи визивно-агресивною поведінкою та ін.), то інші частіше трапляються у жінок (розлад зі страхом розлуки чи залежна особистість тощо). Ряд психічних розладів, у тому числі депресія, посттравматичний синдром, трапляються як серед чоловічої, так і жіночої популяції. За показниками суїцидальності статеві групи відрізняються лише в рамках вікових меж. У підліткові та юнацькі роки більш схильні до самогубств жінки, у старшому віці — чоловіки.
Хатня робота, виховання дітей — прерогатива жінки. Чоловік у кращому разі може допомогти дружині. Домашній заатишок — справа рук жінки.	Жодна стать не має природних схильностей до опікувальної, обслуговуючої діяльності. Статевотипізований розподіл праці характерний для патріархальних взаємин. Партнерський тип шлюбних стосунків побудований на взаємозамінності виконання сімейних ролей. Виконує домашню роботу не той, хто жіночої статі, а той, хто має вільний час. Морально-психологічний клімат сім'ї залежить від домінуючих настроїв обох — чоловіка та дружини. Маскулінна лінія поведінки чоловіка в сім'ї часто обертається диктатом не тільки над жінкою, а й над дітьми.
Щастя жінки неможливе без сім'ї та дітей. Ніщо не може замінити жінці щастя материнства та подружнього життя. Чоловік здатний реалізувати себе поза сім'єю, занурившись у роботу.	Материнство — провідна сфера самореалізації жінки, подарована природою. Проте не кожна жінка здатна народити дитину, не кожній вдається створити сім'ю. Не кожному чоловікові судилося стати батьком та сім'янином. Однак життя таких жінок та чоловіків може бути наповнене цікавою професійною, громадсько-культурною діяльністю, яка надає простір для самореалізації.

Міфи	Реальність
Чоловіки прагнуть сексу, жінки — кохання. Чоловіки частіше зраджують, ніж жінки, більш сексуальні, схильні упадати за «кожною спідницею». Жінки люблять слухом, чоловіки — очима.	Об'єктивні психологічні та фізіологічні закономірності сексуального збудження, його суб'єктивний перебіг однакові у чоловіків та жінок. Чоловіки, на відміну від жінок, проявляють більшу терпимість до позашлюбних та тимчасових сексуальних зв'язків. Як для чоловіків, так і для жінок секс однаково важливий, хоча подвійна зайнятість жінки, яка призводить до хронічної фізичної та психічної перевтоми, може значно притлумлювати статевий потяг. Виховані відповідальними за своє репродуктивне здоров'я (яйцеклітина для запліднення всього одна, а сперматозоїди — безліч), жінки більше цінують кохання, ніж ставлення чоловіка як умову статевої близькості. Зарубіжні дослідження дошлюбної та шлюбної сексуальної поведінки чоловіків і жінок засвідчують, що дедалі очевиднішою стає тенденція єдиної статевої моралі, зменшення диференціації статей за принципом подвійного стандарту до моногамних стосунків. Прийняття сексуальної агресивності як позитивної чоловічої риси у сучасному світі зменшує шанси сильної статі на сексуальне партнерство.
Молодість та краса жінки — головна заповідь її щастя. Успішність чоловіка визначається, головним чином, високим матеріальним та соціальним статусом.	У різних соціально-економічних та етнокультурних умовах життя жінки віддають перевагу матеріально забезпеченим чоловікам з високим суспільним статусом, а чоловіки — молодості та зовнішній привабливості жінки. Оскільки процес відтворення потомства є досить тривалим у часі, жінки віддають перевагу вибору надійних чоловіків, які можуть запропонувати як матеріальний, фізичний, так і соціальний захист. Звідси психологічне коріння пошанування жіноцтвам соціального статусу та забезпеченості чоловіків. Психологи зазначають, що за категоріями молодості, еротичної привабливості (молоде обличчя, груди, сидниці, струнка статура, пружне тіло тощо) криється природою дана здатність до плідності. Саме символами репродуктивної активності пояснюється орієнтація чоловіка на молодість жінки.
Тільки окремі жінки здатні виконувати провідні ролі у підприємстві, виробництві, політиці. Жінкам краще орієнтуватися на підлеглі ролі. Чоловіки краще справляються з керівними посадами і більше розуміються на політиці, економіці, науці.	Жінки нічим не поступають чоловікам у професійній придатності до найрізноманітніших видів діяльності. Серед жінок є відомі вчені, керівники фірм, підприємств, а також міністри, прем'єри урядів, командири космічних екіпажів та президенти країн: всі вони чудово справляються зі своїми обов'язками.

Гендерна соціалізація

До ключових понять гендерної теорії належить гендерна соціалізація — процес, в ході якого особа опановує відповідні до статі гендерні ролі.

Щодо конкретних механізмів цього процесу існує декілька теорій, що різняться головню за оцінкою міри активності/пасивності самої особи у процесі формування його/її представлень про гендерні ролі. Як стверджує одна з них — теорія соціального конструювання гендера — кожен індивід, обираючи для себе соціальні ролі, перебуває під постійним впливом соціокультурного середовища, звідки й отримує необхідний первинний матеріал — інформацію про усталені і прийнятні для чоловіків та жінок цінності, норми, взірці, моделі поведінки, тощо. Головними чинниками (чи, інакше, «агентами соціалізації») тут зазвичай є сім'я, школа, групи однолітків, так звані «значущі інші» (сусіди, родичі, знайомі), а також засоби масової інформації, які допомагають виокремити з величезного потоку інформації ту, яка стосується певних гендерних ознак, оцінити її та засвоїти.

Отже, гендерна соціалізація схожа на гру у конструктор, під час якої особа звідусіль отримує тисячі фрагментів (рис, вчинків, оцінок, манер, реакцій, емоцій), і поступово, шляхом спроб і помилок добирає потрібні та відкидає зайві, допасовує їх одне до одного, поступово вибудовує власний ідеальний образ фемінінності чи маскуліності — конструює свою гендерну ідентичність. І хоч ця захоплююча, пізнавальна і розвиваюча гра може тривати безкінечно (це ж бо головна перевага конструктора: усе створене можна розбирати і перебудовувати безліч разів!), та найцікавіший її етап — дитинство. Саме тоді поруч десятки зичливих радників, які з готовністю пояснять правила гри, запропонують готові взірці, підкажуть найпростіший спосіб, похвалять за правильний вибір та покарають за неправильний. Такими радниками є батьки та дідуся/бабусі, які своє уявлення про місце жінок та чоловіків в цьому світі надають новому поколінню, і ці уявлення є в основному стереотипними, які відображають гендерну нерівність. Такі «кліше» дітям нав'язують не лише батьки та родичі, чи, може, школа, а й художня література. Психологи вважають, що найперша категорія, в якій дитина усвідомлює власне «я», — це статеві приналежності. В зв'язку з цим деякі вчені вбачають великий ступінь небезпеки у традиційних та авторських дитячих казках, оскільки саме вони закладають цеглини гендерних стереотипів. Детально аналізуючи тексти казок дослідники встановили, що «у своїй більшості вони «конструювали» сильного, домінуючого чоловіка та слабку, залежну, пасивну жінку», сприяючи «створенню патріархальної свідомості». Отож, лягаючи в ліжечко зі своїм дитинчам, щоб на добру ніч йому почитати казок, слід озброїтись різноманітними збірками, аби була можливість ретельно обрати більш менш нейтральні твори.

Однак, не лише казки виховують нашу особистість. Різним витворам мистецтва (літератури, кіно, п'єсам) також притаманно знаходитись у мареві гендерних стереотипів. Тут зазвичай чоловіків зображують як героїв, ділових та активних людей, він компетентний, сильний, небагатослівний, зайнятий важливими

справами. При цьому жінка, котра знаходиться поряд з ним, зазвичай емоційна, нерозумна, істерична, вередлива, потребує постійної уваги, через неї в нього зриваються важливі справи, він потрапляє в жакливі ситуації, де змушений рятувати і себе, і її, і т. ін.

Напевно через це у сучасному суспільстві хлопчики більш стереотипізовані по відношенню до статевих ролей, ніж дівчата, і саме існуючі стереотипи штовхають їх на пасивність, а дівчат — на гіперактивність та домінуючість. Хоча їм світить жити у суспільстві, орієнтованим на традиційні статево-рольові стандарти.

На думку вчених, у сучасному суспільстві дівчата з раннього дитинства завдяки сімейному досвіду, завдяки засобам масової інформації засвоюють необхідність поєднувати жіночу роль з професійною, до того ж питання їх ієрархії залишається відкритим. В той же час чоловічі та професійні ролі представлені як тотожні, оскільки ніякі інші чоловічі прояви практично ніде не описуються. В результаті жіноча роль виглядає не тільки вторинною, але й більш важкою, з подвійним навантаженням.

Соціалізація продовжується все життя, і зразки ідеальних жінок та чоловіків пропонують школа та засоби масової інформації.

Традиційний стереотип виховання:

Дівчина	Юнак
Цінності	
Сім'я Дім Взаємини між людьми Освіта Злагода	Кар'єра Гроші як засіб самовизначення Влада Освіта як складова частина кар'єри та влади
Рольова орієнтація	
Гендерна меншовагітність Домогосподарка Мати Трудівниця Сімейний менеджер Служниця	Гендерна пріоритетність у досягненнях у суспільстві та сім'ї Заробітчанин/власник Хазяїн Людина, яка вимагає, щоб її обслуговували Син Трудоголік Сімейне пугало («Ось, я батькові розповім...»)
Риси особистості	
Слухняна Відповідальна за сім'ю та людські взаємини Покірна Активна у всіх питаннях життя сім'ї Контролер Миротворець Бездоганність	Стриманий Впевнений в собі Майстровитий Безкомпромісний Схильний до агресивного розв'язування конфліктів («Ото дай йому здачі...») Активний в сексуальних стосунках Пасивний у всіх питаннях життя сім'ї

Гендерна дискримінація

«Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» проголосила, що «дискримінація щодо жінок означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання, використання або здійснення жінками (незалежно від їх родинного стану) прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій галузі».

Зважаючи на те, що сучасне суспільство прагне не стільки «виборювати» права жінок, скільки встановити культуру гендерної рівності між статями, то ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» дає визначення *саме дискримінації за ознакою статі* і розуміє під цим дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків.

Відповідно до Закону, не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

- спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;
- обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;
- різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;
- особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;
- позитивні дії.

Найбільш очевидною і відвертою формою дискримінації жінок є гендерне насильство, особливо у таких його проявах, як фізичне насильство і торгівля жінками.

Позитивна дискримінація

Позитивна дискримінація, чи позитивні дії — один з засобів для вирівнювання гендерного балансу. На практиці це означає надання переваг жінкам перед чоловіками в усіх ключових сферах: при прийомі на престижні, високооплачувані посади, у вищій навчальній закладі, висування кандидатур до органів влади і т. д.

В основі такої політики лежить ідея, що якщо вибір між однаково кваліфікованими чоловіками і жінками робиться «на загальних засадах», то перевага першим (чоловікам) надається практично автоматично, закріплюючи стереотип домінування чоловіків. Якщо застосовується принцип позитивної дискримінації, то шанси для жінок більш справедливі. В свою чергу, збільшення кількості жінок на високих посадах, в управлінні і інших ключових сферах допомагає сформувати в суспільстві більш справедливі гендерні стереотипи.

В українському законодавстві термін «позитивні дії» з'явився у 2005 році, і відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей

жінок і чоловіків» так називаються спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Одним з прикладів впровадження позитивних дій є квотування — тимчасові спеціальні заходи щодо усунення фактичної нерівності в політичній сфері, які може бути ліквідовано після гендерного паритету.

Сексизм

Високомірне, зверхнє, зневажливе ставлення представників однієї статі до іншої, яке ґрунтується на удаваному уявленні про перевагу моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних і інших якостей у однієї статі по відношенню до іншої. Підсумовуючи визначення, які використовуються в гендерних дослідженнях, сексизм — це ідеологія і практика дискримінації людей за ознакою статі.

У патріархальних суспільствах (і українське тут не виняток) сексизм спрямований головне на жінок. Це проявляється:

- у звуженні сфер та так званих «жіночих» відів зайнятості;
- в обмеженні можливостей особистісного та професійного росту;
- в жорсткіших вимогах та приписах щодо жіночої моральності і поведінки та, відповідно, у суворіших санкціях за їх порушення;
- у підвищених естетичних вимогах до жіночої зовнішності;
- у контролі над жіночим тілом та сексуальністю;
- у гіперболізації жіночих репродуктивних функцій та покладанні на жінок виняткової відповідальності за догляд та виховання дітей;
- у закріпленні за жінками ряду сімейно-побутових обов'язків.

В межах цієї системи домінування чоловіків вважається за природне, одвічне, а отже — справедливе. Ідеологія сексизму ґрунтується на традиційних гендерних стереотипах. Яскравою ілюстрацією сексистських стереотипів є мова: отождошення у багатьох народів у мові понять чоловік і людина; орієнтація на чоловічу стать при безособових зверненнях; чоловічі назви багатьох професій і видів діяльності і т. п. Усе це свідчить, що жінка протягом тривалого часу була витіснена з цих сфер діяльності, і тому відповідна термінологія не була історично сформована.

Гендерний розподіл праці

Всю працю соціологи умовно розділяють на продуктивну та репродуктивну.

Продуктивна праця (оплачувана) — піднімає соціальний статус особи, оцінюється суспільством як «робота» в прямому смислі слова.

Репродуктивна праця (неоплачувана) — включає в себе народжування і виховання дітей, піклування про членів родини, ведення домашнього господарства. Традиційно вважається «природною» для жінки і, як наслідок, не помічається і не оплачується суспільством. В бідних суспільствах більшою частиною вона є тру-

доемкою, ручною роботою, що займає багато часу. Майже завжди репродуктивна праця є обов'язком жінок, що приводить до подвійного їх навантаження (праця «на роботі» + праця вдома).

Гендерний аналіз продуктивної/репродуктивної праці дає можливість зробити певні висновки:

- неоплачувана праця є невидимою для економіки і не враховується в економічних розрахунках;
- згідно зі звітами людського розвитку практично в усіх країнах світу жінки працюють більше, ніж чоловіки (виконують 2/3 всієї роботи у світі);
- в індустріальних країнах загальний робочий час у чоловіків розподілено так: 2/3 на оплачувану працю та 1/3 — на неоплачувану. Для жінок — навпаки.

Тому чоловіки отримують більш вагому частину прибутків та визнання їхнього економічного внеску у той час, коли праця жінок у більшості випадків репродуктивна, невизнана та залишається неоплачуваною. За даними ООН, жінки заробляють 1/10 частину всього доходу та володіють менш ніж 1/100 всієї світової власності.

В Україні ситуація не набагато відрізняється від загальної. Соціологи підраховали, що українська жінка в середньому витрачає на сімейні справи (приготування їжі, прання, придбання продуктів тощо) у 6-8 разів більше часу, ніж чоловік. Прибирання квартири займається понад 80% жінок і лише до 20% чоловіків. Особливо різучі гендерні відмінності в бюджеті позаробочого часу. Так, приготування їжі забирає у жінок 10-12 годин на тиждень, у чоловіків — 1-1,5 години, купівля продуктів — відповідно 4 і півгодини, прання — 4 години і 15-20 хвилин тощо.

Сім'я і гендер

В української сім'ї за останні десятиріччя відбулися певні трансформації, які яскраво відображаються в статистичних цифрах:

За даними Держкомстату України станом на 2006 рік майже половина українців має по двох дітей, 36% — одну дитину, і лише 14% — народили трьох і більше.

В Україні 78% сімей, в яких виховуються діти, — повні. Так званих реструктурованих (перебудованих) сімей, де сім'я повна, але один із батьків є нерідним, — 6,6%. 1% українських підлітків живе або з родичами (немає батьків), або з бабусями та дідусями. Кожна шоста сім'я в Україні (16,4%) неповна, складається з одного з батьків та дітей. Загалом у країні 2,3 мільйона неповних сімей, частка дітей, народжених жінками, які перебували у незареєстрованому шлюбі, становить 21,1%.

Серед 2,5 мільйона молодих сімей близько 800 тисячам необхідно поліпшити житлові умови. Тільки третина молодих родин мешкає в окремих квартирах, 11% — у комунальних квартирах, 14% винаймають квартиру, 10% мешкають у гуртожитках, 1% — у непристосованих під житло приміщеннях. Майже третина молодих сімей взагалі не має житла.

За даними соціологів (Моніторингове опитування «Українське суспільство-2003», здійснене Інститутом соціології НАНУ), серед жінок-респонденток кожна четверта не задоволена своїм шлюбом (серед чоловіків — кожен шостий). Більшість жінок, навіть задоволених своїм шлюбом, відзначають переважність домашніми справами, що спричинює постійну втому. Набагато частіше, ніж одружені чоловіки, заміжні жінки страждають психологічними комплексами аж до психічного розладу. Наприклад, з'ясовано, що заміжніх жінок із невротичними симптомами втричі більше, ніж незаміжніх.

Проблемою є тенденція, яка спостерігається кілька років поспіль: в Україні збільшується кількість шлюбів та зменшується кількість розлучень. Протягом 2006 року в нашій країні було укладено понад 354 тисячі шлюбів і за цей час зареєстровано близько 179 тисячі розлучень.

Існує уявлення, що родина є останнім притулком для людини, порятунком від стресів, спричинених навколишнім світом. Однак, як показують соціологічні дослідження, найбільша кількість конфліктів припадає саме на сім'ю: 39% опитаних відзначили, що за останній місяць мали конфлікти з батьками, дітьми, чоловіком або дружиною. У наш час причиною багатьох конфліктів у сім'ї є розладженість у ролевих очікуваннях її членів. Різне розуміння ролей «хорошої» дружини або «справжнього» чоловіка призводить до втрати взаєморозуміння, без чого неможлива злагодженість дій у сім'ї.

Соціологічне дослідження, проведене в Україні, показує, що у молоді, яка ще не перебувала в шлюбі, уявлення щодо моделі «хорошого чоловіка» та «хорошої жінки» не тільки традиційні, навіть більше — досить примітивні: молоді жінки та чоловіки приділяють більше уваги саме традиційно-інструментальним ролям дружини (добра господарка, гарна, охайна зовнішньо тощо), а не ролям, що найбільш важливі для сучасної сім'ї — емоційній, експресивній. Наприклад, обов'язок дружини «Любити чоловіка», а також «любити своїх дітей» дівчата ставлять на одне з останніх, 13-є місце, проте обов'язок чоловіка «Матеріально забезпечувати сім'ю» як дівчата, так і хлопці поставили на 1-є місце...

Загальна проблема бідності знаходить своє відображення також в сімейній сфері. За даними соціологів, у 57% родин усі доходи йшли на купівлю харчів (у розвинутих країнах ця стаття витрат зазвичай коливається в межах 10-17%). Основний тягар харчування родини традиційно падає на жінок, які повсюдно й повсякденно ведуть боротьбу за виживання родини у важких економічних умовах. І раніше на питання «Що Вас стомлює понад усе?» жінки найчастіше відповідали: «Домашня праця з обслуговування родини». Найбільша питома вага у витратах часу (понад половину) припадає на такі види діяльності, як відвідування торговельних установ та готування їжі. Нині ці види трудовитрат ще збільшуються, в будні вони займають у жінок близько 2-ох годин щодня, у вихідні сягаючи 3,5 годин. Отже, скорочується обсяг і без того незначного вільного часу жінок, а разом із цим — і можливість професійного зростання, перекваліфікації, розширення сфери власних зацікавлень у світі духовних цінностей. Дослідження виявили цікаву закономірність: у родинах з високим рівнем прибутку жінки вдвічі менше

часу витрачають на готування їжі (47 хвилин на день). Достатні грошові ресурси дозволяють їм купувати більше і якісніших м'ясних продуктів, фруктів, кондитерських виробів, якісних напівфабрикатів, скорочуючи час на приготування їжі.

За даними як вітчизняних, так і закордонних досліджень, велику частину (70-80%) домашньої роботи, як і раніше, роблять жінки. Помічено, що чим більше часу дружина працює поза домом за платню, тим більше домашніх справ вона виконує; при цьому її загальна завантаженість зростає. Чоловіки зайнятих жінок зазвичай допомагають їм по господарству не більше, ніж непрацюючих, і загальна завантаженість чоловіків (у родині і на роботі) реально стає тим меншою, чим більше працює дружина. Ситуацію з веденням домашньої господарки ускладнює недостатня розвинутість сфери побутових послуг та зменшення кількості позашкільних установ, які б допомогли жінкам поєднати сім'ю та роботу.

Існує комплекс причин, що приводять до руйнування сім'ї та розлучення. Однією з самих вагомих є «подвійна зайнятість» — психологічне переваження жінок у шлюбі, що викликає постійну втому, веде до погіршення, а потім і до розриву подружніх відносин. Прагнучи полегшити своє існування, часом не усвідомлюючи цього, жінка звільняється від шлюбу, від чоловіка, якого треба обслуговувати. Зокрема, самотні матері вважають, що розлучення з чоловіком різко скорочує час на домашню роботу. Жінки практично ніколи не називають цю причину, оскільки по-перше, не кожна жінка здатна її усвідомити, по-друге, через поширений в суспільстві стереотип гарної дружини, яка «встигає все».

Важливість допомоги чоловіка для стабілізації сімейних відносин і гарного самопочуття жінок засвідчує факт, що в родинах, де подружжя спільно виконує домашні обов'язки, понад 60% жінок оцінюють свій шлюб як щасливий, а там, де цього немає, 80% жінок незадоволені шлюбом.

Проблемою теж є те, що в Україні існує відчутний гендерний дисбаланс у процесі виховання дітей. Майже третина дітей в Україні виховується самотніми матеріями, не відчуючи турботи і присутності батька у своєму житті. Питома вага власне «батьківських» сімей — близько 1%. Права батька опікуватись дитиною, гарантовані Конституцією, Сімейним кодексом України, на практиці часто порушуються. Так, 95-97% дітей після розлучення батьків живуть із матір'ю. При цьому побажання батьків, котрі мають задекларовані рівні права, до уваги беруться досить рідко. Діти залишаються з батьком найчастіше лише тоді, коли матері самі від них відмовляються. Незалежно від типу сім'ї, для матерів та батьків складно поєднувати продуктивну працю з материнськими чи батьківськими обов'язками. Вирішити цю проблему можна через державні програми підтримки, адаптації, підвищення кваліфікації, кредитування, надання пільг при прийомі на роботу для осіб, які перебували у відпустці по догляду за дитиною сприяти залученню обох батьків до виховання дитини та формуванню ефективних механізмів захисту професійних інтересів батьків та матерів, у яких є малолітні діти. Тим більше, що позитивні рухи у свідомості людей вже є — наприклад, 40% опитаних жителів України — чоловіків вважають «нормальною» таку ситуацію, коли чоловік бере відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Великою проблемою в українських сім'ях є домашнє насильство. За даними Департаменту громадської безпеки МВСУ, станом на 2007 рік в Україні на облік дільничних інспекторів міліції перебуває понад 85 тисяч осіб, які вчинили насильство в сім'ї. Лише минулоріч на облік поставлено 63,3 тисячі осіб, які здійснювали насильство в сім'ї. Крім того, винесено понад 76 тисяч офіційних попереджень та створено понад 6 тисяч захисних приписів. Майже 89 тисяч осіб за скоєння насильства в сім'ї притягнуто до адміністративної відповідальності. Головними причинами насильства в сім'ях дослідники вважають соціальні чинники, тобто поширення наркоманії, алкоголізму, економічні — безробіття та психологічні, тобто наслідки дитинства. Поширення цього негативного явища вимагає належної просвітницької роботи і з жінками, і з чоловіками, а також проведення відповідної психологічної підготовки міліціонерів, зокрема дільничних, а всього цього на практиці не вистачає. Крім того, установи, на які покладено функції із попередження гендерного насильства не мають важелів впливу на розв'язання проблеми, що позначається на результативності їх роботи. Часто перешкоджають ефективно розв'язати ситуацію навіть банальна відсутність транспортних засобів чи паливно-мастильних матеріалів для виїзду у кризові сім'ї, пасивність органів внутрішніх справ щодо інформування відділів сім'ї та молоді про вчинені випадки насильства, неврегульованість механізму безперешкодного доступу представників влади у сім'ї, в яких чиниться насильство. А ще — мало яка жінка зможе відверто розмовляти про насильство з міліціонером-чоловіком... В насильстві ж страшно те, що воно може відтворюватися в кількох поколіннях певної сім'ї — відбувається так званий макроцикл. Із плином часу можуть змінюватися його зовнішні риси: тривалість актів насильства, ступінь жорстокості, проте сутність його лишається майже незмінною. Відомі психологи О.Т. Соколова та І.С. Кон вказують на те, що випадки домашнього насильства в дитинстві вкрай негативно впливають на доросле життя людини: дівчата мають шанс стати жертвами і в дорослому житті, хлопчики — стати агресорами. Вважається, що будь-яка ситуація насильства не є випадковою для жертви. Найчастіше вона підготовлена всією попередньою історією життя людини, перш за все, історією дитячо-батьківських відносин...

Не дивлячись на всі проблеми, вважають себе рівноправними з чоловіками у родині понад половину опитаних в 2004 році жінок (55%); однак близько чверті жінок вказують на своє другорядне становище в сім'ї порівняно із соціальним статусом чоловіка; решті взагалі важко відповісти.

Сучасна (егалітарна) концепція сім'ї передбачає, що і жінка, і чоловік рівні як особистості і тому повинні мати рівні можливості для свого розвитку. Сім'я має існувати на таких основних засадах:

- Однакові права, обов'язки та можливості жінок та чоловіків у всіх сферах сімейного життя.
- Родина має бути суверенною в прийнятті рішень щодо економічного та демографічного відтворення.

Робота і гендер

Економічна активність жіноцтва є одним із показників його соціального статусу. Не дивлячись на те, що українське законодавство забороняє гендерну дискримінацію на ринку праці, різне ставлення до жінок та чоловіків при схожому рівні кваліфікації є поширеним явищем.

За статистичними даними, ринок праці в Україні належить до гендерно збалансованого. Рівень зайнятості чоловіків і жінок майже однаковий. На ринку праці серед економічно активного населення переважають чоловіки, зокрема у 2004 році 66,8% проти 57,6% жінок. В Україні існує така звана гендерна сегрегація праці — нерівний розподіл чоловіків і жінок в економіці, при якому в окремих професіях або галузях економіки чисельно переважають представники однієї статі. Так, в системі освіти, медичного обслуговування, торгівлі, культури, соціального забезпечення, в агропромисловому комплексі, тобто у сферах із найнижчим рівнем заробітної плати, працюють переважно жінки. Вони переважають і на роботах, де більшість виробничих операцій виконується вручну. Заробітна плата жінок у середньому становить 69,7% заробітної плати чоловіків, адже вони працюють переважно на менш престижних роботах і мають, відповідно, нижчий тарифікаційний розряд. Хоча посадові оклади для чоловіків у «фемінізованих» сферах професійної зайнятості є такими, як і для жінок, чоловіки, як правило, обіймають там більш високооплачувані посади. Крім того, кваліфікація жінок підвищується значно повільніше, ніж чоловіків, гальмуючись у період народження і виховання малолітніх дітей.

Жінки становлять 38% підприємців, які займаються індивідуальною діяльністю. Вони контролюють 26% малих підприємств, 15% — середніх та тільки 14% великих — крупними підприємцями України є переважно чоловіки. В економічній сфері вся велика власність перебуває в руках чоловіків, які контролюють 90-95% економічних ресурсів. Якщо донедавна жіноцтво становило основний контингент працівників системи закладів громадського харчування, торгівлі, то за роки економічної трансформації ці посади стали цілком чоловічими. Жінок першими відправляють у неоплачувані відпустки, скорочують під час реорганізації підприємств і державних закладів.

В Україні частка жінок серед працівників сільського господарства становить 35,8% (для порівняння — у США — 16,7%, Канаді — 19,3%, Австралії — 13,9%, Японії — 24,4%). Це спричинене технічною відсталістю виробництва і великою питомою вагою ручної праці.

Переважна більшість жінок продовжує працювати у «непрестижних» сферах, з низькою зарплатою, на маломеханізованих і шкідливих для здоров'я ділянках. Непрестижні робочі місця, маломеханізована фізична праця, важкі її умови часто є для жінки єдиною можливістю мати підвищену платню, додаткову відпустку, скорочений робочий день, гнучкий графік праці та інші «пільги». Тобто економічна

активність жіноцтва спричинена не внутрішніми мотивами самовизначення, самореалізації, а суспільно нав'язаною необхідністю задоволення базових потреб родини.

Дискримінація жінок проявляється ще на етапі прийому на роботу. Одним з механізмів дискримінації до якого вдаються роботодавці, є оголошення про вакансії. Такі оголошення з зазначенням бажаної статі працівника з'являються в газетах, журналах з працевлаштування і на сайтах з працевлаштування в Інтернеті, так само, як і в приватних рекрутингових фірмах, агенціях з працевлаштування і державних центрах зайнятості. Деякі оголошення вакансій стосуються робіт, які за українським законодавством можуть виконувати лише чоловіки, однак більшість оголошень з зазначенням бажаної статі працівника роблять це з порушенням закону. Дослідження міжнародної організації Human Rights Watch, проведене в 2003 році, виявило, що роботодавці не визнають дискримінаційну природу своєї практики оголошень. Практичний результат оголошень про вакансії, що конкретизують бажану стать працівника, — підтримання та закріплення ґендерних стереотипів. Більше того, такі оголошення явно дискримінують жінок, оскільки вони зменшують рівність можливостей на ринку праці. Більшість оголошень, в тому числі і багато оголошень про високооплачувані та керівні посади, спрямовані на чоловіків, а не на жінок, і тому оголошення, що вказують бажану стать працівника, відвертають жінок від спроб влаштуватися на добре оплачувану та престижну роботу, для якої вони, можливо, мають необхідні освіти, досвід та навички. Найбільш дискримінованими є незаміжні та нещодавно заміжні молоді жінки, а також жінки, у котрих є малі діти.

Відмінності між чоловіками і жінками на ринку праці характеризуються й рівнем оплати. Так, середньомісячні доходи жінок від найманої трудової діяльності (на основній і додатковій роботах) після сплати податків становили 440 грн., чоловіків — 612 грн. (за результатами дослідження у 2004 році). Тобто жінки в середньому отримували лише 71,9% заробітку чоловіків.

Кар'єра і гендер

Теж, як і при прийомі на роботу, ситуація характеризується наявністю фактичної дискримінації при формальній законодавчій рівності. Здобувши юридично рівні права з чоловіками на освіту, професію, просування по службі тощо, жінки не змогли їх повноцінно реалізувати в першу чергу через нерозвинутість побутової інфраструктури. Подвійна зайнятість, зумовлена необхідністю поєднувати кар'єру, суспільну працю з домашньою (доглядом за дітьми, батьками, веденням домашнього господарства), важким тягарем лягла на плечі жінки, гальмуючи її особистісний розвиток, громадсько-політичну активність, професійне зростання. За високий соціальний статус, професійну кар'єру жінки часто розплачуються малодітністю або незаміжжям. Право на материнство вони змушені підкріплювати пошуком будь-якої роботи, яка давала б змогу матеріально утримувати сім'ю

і дітей. Оскільки материнство вимагає гнучкого графіка роботи, неповного трудового дня, то більшість жінок орієнтується на професії у сферах освіти та обслуговування.

За таких умов жінки є бранками хатнього патріархату, змушені нести подвійний тягар навантажень. Хоча жінок серед осіб з вищою та середньою спеціальною освітою є більше, влада в Україні належить чоловікам. Наприклад, майже кожен другий (48%) чоловік з вищою та середньою спеціальною освітою посідає керівну посаду. Частка жінок в управлінських структурах є мізерною, водночас у виконавських становить майже 62%.

Зазначені вище перешкоди на шляху жінок є видимими та формально означеними, однак є ще і інші. Дослідники, пояснюючі характер таких перешкод на кар'єрному шляху жінки, використовують термін «скляна стеля», називаючи так невидимі і формально не означені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному зростанню жінок. «Скляна стеля» — ситуація в сфері зайнятості, при якій жінки стикаються з тим фактом, що колеги-чоловіки просуваються на більш високі посади і отримують більше відповідальності, в той час як жінки з подібним рівнем кваліфікації залишаються на тих же самих посадах. Ці перешкоди зумовлені як ґендерними стереотипами про другосортність жінок, обмеженість їх здібностей, так і страхом успіху, який нерідко вражає працюючих жінок. Наприклад, традиційним, глибоко закоріненим в історії є ґендерний стереотип, за яким навіть працююча освічена, але заміжня жінка є насамперед дружиною і матір'ю, що повинна допомагати чоловіку, нерідко зневажаючи власні прагнення до самореалізації та професійного успіху, відмовляючись від реальних кар'єрних можливостей.

«Труба, що протікає» — ще одна метафора, яка відображає успіх жінок в отриманні освіти, але не в розвитку кар'єри. Наприклад, «труба» може бути наповнена жінками, що захистили дисертації, але трохи вище вона починає протікати, тому що не всі ці жінки пізніше отримують постійну роботу в університеті, ще менша кількість займе посади доцента, і зовсім мала частина стане професорами.

Влада і гендер

Участь жінок і можливість їх самореалізації в суспільно-політичному житті є обов'язковою умовою демократичного розвитку будь-якої країни. Однак до цього часу складно знайти сферу настільки обтяжену стереотипами, як політика. Особливо, коли йдеться про участь в ній жінок. Доступ жінок в політику, особливо у велику, в Україні практично закритий. Можливо, жінкам і не потрібно йти в цю «закриту» сферу? Однак, хід історичного розвитку підказує іншу відповідь. Більш ніж 50% людства — це жінки, в Україні кількість жінок також складає близько 52% загальної кількості населення, і було б неправильним відмовитися від потенціалу більшої частини суспільства! Тим більше що в становищі і свідомості жінок за останні десятиріччя відбулися значні зміни: жінки масово працюють,

кваліфікація жіночої праці значно підвищилась, як і якість освіти, і праця для жінки перетворилася зі змушеної необхідності в спосіб наповнити своє життя і підвищити його якість...

Що ж перешкоджає жінкам у просуванні до владних органів, зокрема в Україні? Дослідники кажуть про такі основні перепони на шляху жінок у владу:

- економічне збіднення в цілому і економічна залежність жінки від чоловіка;
- нерівноправний розподіл сімейних обов'язків;
- занижений соціальний статус жінки;
- недовіра до жінки як політика;
- система соціальних норм (гендерні стереотипи);
- негативний образ жінки-політика, створений ЗМІ;
- відсутність підтримки з боку чоловіків;
- відсутність в суспільстві твердої гендерної політики та збалансованої гендерної свідомості.

Парламентські вибори 2006 року за пропорційною системою за партійними списками показали, що потрапити до владних лав жінці не стало легше. За даними ЦВК, з загальної кількості кандидатів в депутати, які прийняли участь у виборах — 2006 (7595 осіб) 80,90% складали чоловіки і тільки 19,10% — жінки. При цьому загальна тенденція була такою — чим більш «прохідною» була політична сила, тим менш жінок потрапляло в її список, а ті, які потрапили, розташовувались таким чином: 1-2 жінки — в першій п'ятірці, залишок — переважно в непрохідній частині списку. Це і привело до того, що до Верховної ради потрапило в 2006 році тільки 38 жінок-депутаток — всього 8,5% від загальної кількості депутатського корпусу.

Єдине місце, де жінки з чоловіками працювали практично на паритетних умовах — це виборчі комісії. Наприклад, склад окружних виборчих комісій на 52% складався з жінок, а дільничних — на 44%... І до того часу, поки формування виборчих списків політичних партій буде вестися непрозоро і недемократично, і критерієм для включення до виборчого списку будуть гроші та економічна впливовість, в освічених та кваліфікованих жінок буде мало шансів потрапити до владних лав. А це тягне за собою багато проблем, наприклад, відсутність належної депутатської уваги до вирішення соціальних проблем — на цій проблематиці традиційно фокусуються саме жінки-депутатки...

Результати місцевих виборів 2006 року з точки зору гендерної рівності більш задовільні. Серед більш ніж 240 тисяч депутатів місцевих рад всіх рівнів було обрано 43,3% жінок. При цьому загальний принцип залишається незмінним — чим вище рівень ради, тим менше в ній жінок, чим більше повноважень у ради — тим менше в ній жінок:

(Плотян С. Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року.— Київ, 2006.)

Освіта і гендер

Освіта — основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Освіта в Україні ґрунтується на основах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народностями. Громадяни України мають право на освіту в усіх навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального стану.

Право на отримання освіти зафіксовано у Конституції України, Законі України «Про освіту» (стаття 3), у відповідних статтях законів України «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», що відповідає вимогам Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та підсумкових документів Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок.

В Україні жінка реально користується рівними з чоловіком правами щодо доступу до освіти, одержання документів про освіту в навчальних закладах усіх типів (винятком є окремі спеціальності, які можуть становити загрозу або справляти негативний вплив на здоров'я жінок), мають право на рівний з чоловіками доступ до навчальних програм, літератури, іспитів, одержання кваліфікації, навчальних приміщень, обладнання та устаткування, отримання стипендій, інших видів соціальної та матеріальної допомоги на одержання освіти. За останні п'ять років у статистиці запроваджено ряд показників, що визначають основні параметри освіти.

Взагалі жінки в Україні становлять більшість випускників середніх шкіл (56,6%) і ВНЗ (51,9%). Дівчини-студентки складають абсолютну більшість у медичних, економічних, навчальних закладах культури і освіти (60-70% від числа всіх студентів), значна кількість жінок одержують післядипломну освіту (46,2%).

За даними досліджень, в 2001 р. в Україні рівень освіти жінок у більшості вікових груп більший, ніж чоловіків. Особливо істотним дане перевищення було у віковій групі 25-44 років (на 4%). Однак була виявлена тенденція — у вікових групах старіше 55 років — навпаки, чоловіки є більш освіченими, ніж жінки. Так, у віковій групі 55 — 59 років рівень освіти чоловіків вищий, ніж жінок на 2,2%, 60 — 64 років — на 5,7%, 65 — 69 років на 13,7%, 70 років і старші — на 21,7%. Вищий рівень освіти молодих жінок порівняно з молодими чоловіками досягався, головним чином, за рахунок більшої питомої ваги в їх складі осіб з повною вищою, базовою вищою, незакінченою вищою і неповною вищою освітою. Після 20 років у всіх вікових групах питома вага таких осіб була меншою за відповідний показник освітньої структури чоловіків. Питома вага осіб з початковою вищою освітою серед жінок, навпаки, була більшою, ніж серед чоловіків. У старших вікових групах у жінок частка осіб з вищою, базовою вищою і незакінченою вищою освітою була меншою, ніж у чоловіків (з початковою середньою і більш низькою освітою — істотно більшою). Питома ж вага жінок, що закінчили професійно-технічні навчальні заклади, серед жінок у віці 14 років і старші, що мають повну

загальну середню і більш низьку освіту, була вагомо (в 1,68 раза) меншою за відповідний показник у чоловіків. Такі відмінності мали місце у всіх вікових групах.

Аспірантура та докторантура є ланкою, що завершує систему вищої освіти. У 1999 році у 399 аспірантурах навчалось 22,3 тис. осіб, а у 194 докторантурах — 1,2 тис., за останні чотири роки чисельність аспірантів збільшилась на 28%, докторантів — на 7%. За дев'ять років ця чисельність зросла відповідно у два і 1,3 разів. Частка жінок серед аспірантів становила у 1995 році — 45%, у 1999 році — 48, серед докторантів відповідно 26 і 31%.

Незважаючи на позитивний досвід впровадження гендерного компонента в науку та освіту, ще досить часто в системі освіти побутують стереотипи дискримінаційного характеру, які впливають на формування світогляду юнаків та дівчат. Донині школи вдаються до гендерної сегрегації, зокрема на курсах трудового навчання. Шкільні підручники практично з усіх дисциплін містять гендерні стереотипи, що призводить до узвичаєння практик гендерної дискримінації.

ЮНЕСКО виокремлює приховані та відкриті елементи статевої дискримінації в шкільних програмах. Відкритою дискримінацією вважається наявність різних навчальних програм для хлопчиків і дівчаток. Це особливо характерно для уроків праці, на яких професійна орієнтація спрямовується на закріплення традиційних гендерних ролей. У Франції, наприклад, дівчат навчають склеювати, хлопців — столярної майстерності. В Україні дівчаток традиційно навчають вести хатнє господарство (приготування їжі, шитво), хлопчиків — столярної та слюсарної справи. У школі існує негласний розподіл навчальних дисциплін (і навчальних предметів) на «жіночі» та «чоловічі». Відповідно до цього від дівчат очікують успіхів у жіночих науках, а від хлопців — у чоловічих. До жіночих відносять літературу, іноземну мову, рідну мову, біологію, історію. До чоловічих — алгебру, геометрію, фізику, хімію. Чоловічі предмети вважаються важчими, для їх вивчення потрібні «вроджені здібності», а успішність з них — важливішою. Натомість вважається, що жіночі предмети (переважно гуманітарного циклу) не важко добре вивчити при достатній старанності.

Особливі складнощі виникають у дівчат, що виявляють цікавість і мають здібності до таких дисциплін, як математика, фізика, інформатика, тобто сфер діяльності, які вважаються пріоритетно чоловічими. Оскільки в суспільстві утвердилось уявлення, що жінки й точні науки — це несумісні поняття, дівчата, які успішно пройшли курси з математики, втричі рідше висловлюють бажання працювати в цих сферах. Порівняно з дівчатами хлопці вдвічі частіше обирають кар'єру вченого-дослідника. Можливо, ця ситуація обумовлена об'єктивними причинами, суть яких у тому, що жінки порівняно з чоловіками менш схильні до інтелектуальної діяльності? Результати деяких досліджень, проведених ще у 90-і роки в Англії й Америці, показують, що це не так. У США хлопці вдвічі частіше здобувають спеціальну освіту і так само вдвічі частіше вибувають із середніх шкіл. Ця відмінність тепер характерна і для вищої освіти. Молоді жінки частіше від чоловіків вступають до університету, частіше закінчують його і частіше здобувають наукові ступені. Згідно з дослідженнями, проведеними в Женевському універси-

теті, «аналіз показників навчання в університеті і до вступу в нього дозволяє зробити такий висновок: нема жодних свідчень того, що жінки менш обдаровані, ніж чоловіки. Навпаки, якщо й виявляються які-небудь відмінності, то вони, як правило, на користь дівчат.

Проблемою вітчизняної освіти є теж її фемінізація — ця професійна діяльність належить до тих соціальних сфер, в яких значна частка жінок, яка становить майже 74% загальної кількості працюючих. Особливо це стосується школи. Така ситуація неминуче призводить до фемінізації вимог до учнів, встановлення жіночих еталонів поведінки. Ініціатива й автономія, притаманні хлопчикам, не заохочуються, ритуал взаємовідносин переважає над змістом, а зовнішня дисципліна — над самореалізацією. Паралельно з процесом природного відставання хлопчиків вчительки, схильні заохочувати в учнів обох статей скоріше жіночі, ніж чоловічі якості. Від учнів очікують (і вимагають), щоб вони сиділи тихо, слухняно виконували вказівки, уважно слухали вчителя. Саме таку поведінку суспільство оцінює як типово «жіночу». Опитування 93 виховательок дитячих садків також показало, що як вихованця, котрому віддають перевагу, вони обирають дівчинку, а як знехтуваного — хлопчика. Сказане вище демонструє, що обстановка в сучасній школі може бути однаково «недружною» як до хлопчиків, так і до дівчаток при загальній безстатевості нашої педагогіки на свідомому рівні. Тому треба використовувати спеціальні підходи, щоб допомогти дітям почуватися в школі комфортно і справлятися з проблемами соціалізації, важливою складовою частиною яких є самоідентифікація дитини — як хлопчика, так і дівчинки.

Основні стратегії Пекінської декларації і Платформи дій передбачають впровадження гендерної проблематики на всіх рівнях освіти. В Україні зроблено тільки перші кроки в напрямі формування системи гендерної освіти. Гендерні курси викладаються поки що лише у деяких вищих навчальних закладах, в університетах міст Києва, Львова, Одеси та Харкова. В п'яти містах України працює також вісім центрів та лабораторій гендерних досліджень.

Засоби масової інформації і гендер

ЗМІ грають дуже важливу роль в формуванні гендерних стереотипів та гендерних стандартів і утвердженню в суспільстві гендерної культури. Телебачення продовжує лідирувати серед ЗМІ як за показниками оперативності, швидкості донесення інформації, так і за широтою охоплення аудиторії. За даними експертів, 80% людей, що проживають в українських регіонах, отримують інформацію про загальнонаціональні події або з місцевої преси, або з новин загальнонаціональних телеканалів. Саме телеекран переважно формує уявлення про оточуючий світ та правила, які в ньому існують.

Коли брати до уваги навіть кількісний показник — тобто кількість появи жінок та чоловіків, наприклад, у вечірніх блоках інформаційних випусків чотирьох загальнонаціональних каналів — УТ-1, «1 + 1», Інтер, ICTV, то картина, за даними дослідження, проведеного Програмою розвитку ООН в 2005 році, має такий

вигляд: у випуски теленовин жінки потрапляють у 7,5 разів менше, ніж чоловіки. При цьому новини державного телеканалу УТ-1 майже на 94% представлені іменами чоловіків, а кількість згадувань жінок в інформаційних програмах цього телеканалу натомість становить близько 6%, тобто останні згадуються у 15,5 разів рідше, ніж чоловіки.

Що ж до бізнес-новин, то жінки в інформаційних блоках провідних телепрограм інколи бувають присутні як підприємці зі сфери модельного бізнесу чи сфери послуг. Експертні коментарі щодо глобальніших проблем, бюджетного процесу, податкової та фінансової ситуації, валютних курсових коливань, ситуації на енергетичному ринку представлені переважно чоловіками. З іншого боку, в новинах із соціальної сфери, зі сфери освіти у коментарях та відеоряді домінують жінки.

На жаль, тиражування засобами масової інформації порнографії, сцен відвертого насильства над жінками, реклами, що містить дискримінаційні твердження призводить до негативних тенденцій у суспільстві.

Так, вітчизняна реклама активно експлуатує та послідовно закріплює за чоловіками характеристики домінування, лідерства, активності, публічності, раціональності, суб'єкта сексуальних бажань, а за жінками — характеристики підпорядкування, залежності, пасивності, приватності, емоційності та об'єкта сексуальних бажань. За класифікацією української вченої Оксани Кісь, стереотипними жіночими образами в рекламі є:

- *«Щаслива домогосподарка»* — переважно молода або зріла, вродлива та доглянута жінка, яка радіє з можливості використати найновші розробки побутової техніки, хімії, кулінарії тощо, щоб догодити своєму господареві. Квартира — то увесь її мікрокосмос, з якого вона виходить лише для того, щоб купити все, що заповнює сенсом все її життя — продукти, засоби для чищення тощо. Телевізор — це її вікно у світ, холодильник — джерело натхнення, плита — засіб творчої самореалізації, тож її «життя як у кіно» (рекламне гасло холодильника LG);
- *«Турботлива матуся»* — різновид Домогосподарки, що має дітей, серед яких — і її чоловік. Саме на них вона спрямовує усю свою енергію та вміння, невпинно та самовіддано годуючи, лікуючи, перучи їхній одяг та прибираючи для них оселю. Усі її інтереси зосереджені виключно навколо родини, адже «щастя — дарувати радість близьким» (рекламне гасло банку «Аваль»);
- *«Жертва»* — типовий образ соціальної реклами; нещасна на вигляд, сумна і знедолена бабуся чи маленька дівчинка, яка потерпає від соціальних проблем. Жертва безпомічна і безсила, вона залежна від зовнішніх обставин і очікує допомоги від інших, «потребує довіри, розуміння і підтримки» (соціальна реклама USAID на підтримку людей, що живуть з ВІЛ/СНІД);
- *«Богиня»* — вона прекрасна, вишукана і гламурна, однак її досконалість ексклюзивна, призначена лише для обранця. За це він має поклонятися Богині і приносити коштовні дари, захоплюватися нею і доводити свою відданість. Повсякденне життя простих смертних (жінок) її не цікавить: в своєму храмі, відсторонена від мирської марноти, вона насолоджується

своїм винятковим статусом, і єдине її покликання — це «дозволяти себе обожнювати» (рекламне гасло цигарок «Style Slims»);

- *«Прикраса»* — різновид Богині, однак місія її більш альтруїстична: вона щиро несе свою красу усім. Її естетичний внесок суспільство може винагородити особливим статусом — Міс. Натхнена високою місією «красою врятувати світ», вона готова на будь-які жертви (включно з хірургічним втручанням), аби стати ще кращою. Прикраса невтомно та самовіддано шліфує свою зовнішність не лише для того, щоб нарцистично милуватись власним виглядом, але насамперед щоб «прикрашати собою життя» (рекламне гасло цигарок «Glamour»);
- *«Сама природа»* — вона юна, свіжа, чиста і майже незаймана (цивілізацією); вона манлива, як пори року, її тіло нагадує ландшафт, вона наче первісна матерія, що в руках Творця готова стати його творінням, то ж «її природність приваблює» (рекламне гасло горілки «Шустов»);
- *«Дика Кішка»* — різновид Природи, в якій однак проривається дика первісна енергія; вона шалена, агресивна, хижа (хоч і вкрита м'яким хутром), нездатна самотужки приборкати свої природні інстинкти, аж доки її не приручить і одомашнить сильна і вправна рука мисливця, який вийшов на «традиційне царське полювання» (рекламне гасло горілки «Шустов»).

Чоловік, в свою чергу, конструюється рекламою як особа із величезним тягарем відповідальності: судячи з телереклами, український чоловік не має права бути іншим. Він повинен заробляти багато грошей (ледь не вся продукція, яка просувається на ринок, призначається саме його гаманцеві, що підтверджується і візуально: товар біля каси оплачує переважно чоловік), він повинен бути начальником, обов'язково має їздити дорогою машиною, а не тролейбусом. Роль чоловіка є невинуватою гіперболізованою. Він є:

- *«Основою будь-якого виробничого процесу»*: на чоловікові тримається все — починаючи від розробки, закінчуючи виробництвом товарів.
- *«Безжально експлуатованою істотою»*: в масову підсвідомість укорінюють стереотипи про роль чоловіка виключно як годувальника, цінність якого залежить саме від виконання цієї функції.
- *«Фактично позбавленим батьківських прав догляду за дитиною»*: зображення чоловіка, який доглядає за дітьми, зведено на ринку вітчизняної реклами майже до нуля.
- *«Позбавленим можливості виконувати хатню роботу та роботу на кухні»*: винятком є хіба що ролики, приурочені до 8 Березня.

Крім того, відчизняна реклама широко практикує еротизацію — з допомогою оголення жіночого тіла чи його інтимних частин (сідниць, стегон, грудей, живота), відповідних поз (лежачі чи напівлежачі, часто з піднятими чи розхиленими ногами), контексту (серед чоловічих атрибутів) підсилюється і закріплюється у підсвідомості ідея пасивності, підлеглості, залежності та беззахисності жінки, її готовності до статевого акту. Механізм дії таких зображень простий: привабливі тіла

використовуються для того, щоб захопити увагу та стимулювати сексуальне бажання, яке згодом має бути перенесено на товар.

Дискримінація жінок в рекламі проявляється також у вигляді *оречевлення* — представлення жіночого тіла як складової рекламного товару, розрахованого на споживача-чоловіка. Жінка сприймається у такому випадку як товар чи бонус, який обіцяний чоловікові за правильний вибір.

Ще одна дискримінаційна практика у рекламі — це *фейсізація*, яка полягає у суттєво-відмінних способах зображення чоловіків і жінок: у першому випадку акцент робиться на голові та обличчі, у другому — на тілі та його частинах. Це відображає стереотип про те, що для чоловіка важливим є інтелект, а для жінки — тілесна краса.

Гендерний дисбаланс в інформаційному просторі має бути змінений. Цьому може сприяти розробка на державному рівні системи ефективних засобів щодо залучення мас-медіа до висвітлення гендерної проблематики; створення, забезпечення показу та трансляція на умовах державного замовлення тематичних теле- і радіопередач щодо рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; забезпечення поширення соціальної реклами, спрямованої на реалізацію рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків; здійснення моніторингу щодо відповідності змісту телерадіопрограм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» та прийняття інших заходів для покращення гендерної культури у суспільстві.

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ

Державна політика України стосовно гендерної рівності базується на таких міжнародних документах та договорах, як:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.).
- Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.).
- Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права (1966 р.).
- Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і політичні права (1966 р.).
- Віденська декларація прав людини (1993 р.).
- Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок.
- Конвенція про ліквідацію насильства щодо жінок.
- Пекінська декларація і платформа дій і інші підсумкові документи, прийняті на IV Всесвітній конференції про стан жінок «Дії в інтересах рівності, розвитку і миру» (Пекін, 1995 р.).
- 53 з 183 Конвенцій, прийнятих Міжнародною організацією праці.
- Міжнародна Конвенція № 156 права працюючих з сімейними обов'язками.
- Декларація тисячоріччя ООН, затверджена резолюцією Генеральної асамблеї в вересні 2000 року.
- Конвенція ООН про права дитини і 2 факультативних протоколи до неї.

Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок є своєрідним Біллем про права жінок, в якому сформульовані міжнародні стандарти відносно дотримуваних рівних прав чоловіків та жінок. До липня 1988 року Конвенцію ратифіковано чи приєдналися до неї 94 держави (в тому числі і Україна в 1980 р.), що поклало на них зобов'язання проводити політику подолання дискримінації щодо жінок і інформувати Комітет ООН по ліквідації дискримінації жінок (CEDAW) про хід реалізації такої політики.

На виконання положень Конвенції Україна приєдналася до таких міжнародних документів:

- в 2000 р. була підписана Конвенція проти транснаціональної зорганізованої злочинності, а в 2004 році вона була ратифікована разом з 2-ма протоколами, які її доповнюють: Протоколом про попередження і зупинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї Протоколом проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю.
- в 2000 р. був підписаний, а в 2003 — ратифікований Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок;
- в 2003 р. Україна як країна-учасниця ООН, зобов'язалась до 2015 р. виконати проголошені Декларацією Тисячоліття ООН «Цілі тисячоліття», 6-ий пункт яких присвячений рівності прав жінок та чоловіків. Зокрема, в аналітичній доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна», яка передана Президентом України генеральному секретарю ООН 23 вересня 2003 р. під час 58-ої Асамблеї ООН, ставиться мета викорінювання гендерної нерівності на всіх освітніх рівнях, а також визначаються додаткові планові показники зайнятості серед жінок і пропорціональної участі жінок в роботі виборних і представничих органів;
- 21 лютого 2005 р. Україна підписала План дій «Україна — Євросоюз. Європейська політика сусідства», п. 9 якого спрямований на забезпечення рівноправ'я статей в Україні;
- 7 листопада 2005 р. Україна підписала Європейську конвенцію з питань протидії торгівлі людьми, в розробці якої прийняла активну участь.

Як член ООН Україна прийняла на себе зобов'язання виконувати усі ратифіковані нею міжнародні угоди стосовно прав людини. Відповідно до положень Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» 1991 р. і статті 9 Конституції України 1996 р., усі ратифіковані Україною міжнародні угоди автоматично стають частиною національного законодавства. Проте, у своїх Заключних рекомендаціях за результатом розгляду П'ятої періодичної доповіді України Комітет з прав людини виразив свою стурбованість тим фактом, що міжнародні угоди дотепер займають недостатньо високе місце в правовій ієрархії України, і відзначає, що стандарти, викладені в цих документах, не обов'язково мають пріоритет над нерідко суперечливим національним законодавством.

У 2003 р., виконуючи рекомендації Комітету Конвенції з ліквідації дискримінації жінок, Україна ратифікувала Факультативний протокол до Жіночої

конвенції, що наділяє Комітет правом приймати індивідуальні скарги й відповідно реагувати на них, так само як і проводити розслідування у випадках, коли, можливо, мають місце серйозні чи систематичні порушення Жіночої конвенції. Ця обставина уможливила захист прав жінок на міжнародному рівні при вичерпанні всіх національних засобів.

УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО З УТВЕРДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Українська правова база по забезпеченню рівних прав і можливостей жінок та чоловіків знаходиться в стадії формування. За останні роки в законодавчому забезпеченні рівності статей в Україні відбулися значні зрушення, а саме:

2001 рік

18.01.2001 р. Президентом України був підписаний Указ № 20/2001 «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку».

22.03.2001 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін в Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», який вступив в законну силу з 1 січня 2002 р. Цим законом встановлено, що право на державну допомогу в зв'язку з вагітністю та пологами мають всі жінки (в тому числі неповнолітні), не застраховані в системі обов'язкового державного соціального страхування.

Квітень 2001 р. Верховна Рада прийняла новий Кримінальний кодекс України, який вступив в силу 1 вересня 2001 року, в якому утримуються принципово нові статті відносно жінок, зокрема в ньому було дано визначення торгівлі людьми і покарання за цей злочин.

25.04.2001 р. Президентом України був підписаний Указ «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні». Відповідно до Указу, одним з головних напрямків реалізації державної політики відносно жінок є створення більш сприятливих умов для забезпечення жінкам рівних з чоловіками можливостей приймати участь в політичному та суспільному житті держави.

06.05.2001 р. Постановою Кабінету Міністрів України затверджений Національний план дій по покращенню становища жінок і сприянню введенню ґендерної рівності в суспільстві на 2001-2005 рр. Відповідно до Національного плану

Міністерству юстиції України спільно з Академією правових наук України та громадськими організаціями було доручено провести експертизу законодавчих актів України на предмет забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків (ґендерну експертизу) з метою приведення законодавства України у відповідність з міжнародними актами та договорами.

15.11.2001 р. Був прийнятий Закон України «Про попередження насильства у сім'ї», який визначив правові та організаційні засади попередження насильства в сім'ї, органи та установи, які є відповідальними за проведення заходів по попередженню сімейного насильства.

2002 рік

05.06.2002 р. Була затверджена Комплексна програма попередження торгівлі людьми в Україні на 2002-2005 рр.

25.12.2002 р. Постановою Кабінету міністрів України № 1961 була створена Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми як постійний консультативно-дорадчий орган при Уряді України.

2003 рік

26.04.2003 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 616 був затверджений Порядок розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї чи реальної загрози його вчинення. Враховуючи те, що більшість потерпілих від сімейного насильства складають жінки та діти, цю Постанову можна вважати важливим кроком у захисті прав жінок і створенню безпечних умов життя.

10.07.2003 р. Відповідно до доручення Прем'єр-міністра України № 14454 державні виконавчі органи всіх рівнів повинні покладати обов'язки по забезпеченню рівності прав жінок та чоловіків на одного зі своїх заступників. Також була введена звітність керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади про проведену роботу в цій сфері і персональної відповідальності за невиконання обов'язків по забезпеченню ґендерної рівності.

2004 рік

04.02.2004 р. Прийнятий Закон України «Про ратифікацію Конвенції ООН против транснаціональної організованої злочинності і протоколів, які її доповнюють».

29.06.2004 р. Постановою Верховної Ради України № 1904-IV схвалені Рекомендації парламентських слухань «Становище

жінок в Україні: реалії та перспективи», під час яких було піднято багато питань про реальний стан гендерних проблем в Україні, причини кризового становища жінок у багатьох сферах суспільного життя, рішення ключових питань в сфері гендерної рівності.

09.09.2004 р. Наказом Міністерства юстиції «Про затвердження Методичних рекомендацій по здійсненню гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів» встановлений механізм приведення законодавства України у відповідність з міжнародними правовими документами.

2005 рік

16.06.2005 р. Законом України «Про внесення змін в деякі закони України стосовно пенсійного забезпечення багатодітних матерів» № 2658 багатодітним матерям, які виховали дітей до 6-річного віку (раніше — до 8-річного), передбачено призначення пенсії за особливі заслуги, а також дострокове призначення пенсії по віку.

08.09.2005 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності в січні 2006 року. Закон був прийнятий з врахуванням вимог та рекомендацій ООН, ради Європи, інших міжнародних організацій. Метою закону є досягнення паритетного положення жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей статей, ліквідації гендерної дискримінації і введення спеціальних тимчасових заходів, направлених на усунення дисбалансу між можливостями жінок та чоловіків у реалізації рівних прав, наданих Конституцією і законами України.

2006 рік

12.01.2006 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін в Кримінальний кодекс України відносно удосконалення відповідальності за торгівлю людьми і втягування у зайняття проституцією», відповідно до якого санкції статей 149 і 303 були підвищені за злочини, пов'язані з торгівлею людьми.

12.04.2006 р. Прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи». Проведення експертизи має виявити дисбаланс, який існує в формуванні керівного складу в центральних органах виконавчої влади.

05.04.2006 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 188-г схвалена концепція державної програми протидії торгівлі людьми на 2006-2010 рр.

27.04.2006 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 244-г схвалена Концепція державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2010 рр.», одним з пріоритетів якої є підтримка молодих матерів.

05.07.2006 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено «Концепцію Державної програми по утвердженню гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 рр».

Як вважають експерти з гендерних питань, для подолання існуючих в Україні гендерних проблем необхідно: провести інвентаризацію діючих законів та підзаконних актів на підставі гендерних експертиз; випрацювати специфічні антидискримінаційні принципи та правові норми; враховувати гендерний фактор при розгляді кожного законопроекту; створити кваліфікований громадський орган для проведення гендерної експертизи як діючих законів, так і нових законопроектів.

Хронологія прийняття законів з рівних прав і можливостей у деяких країнах світу

Рік прийняття закону	Країна	Назва закону	Місце країни за індексом розвитку людського потенціалу (ООН), 2006 рік
1972	Швеція	Акт про рівність чоловіків і жінок у сфері праці 1991 — Акт про рівність між жінками та чоловіками (набув чинності у 1994) 2001 — до парламенту Швеції внесено проект нового Закону про гендерну політику	2
1978	Данія	Закон про рівність статей 2000 — прийняття нового закону про рівність статей	15
1978	Норвегія	Закон про рівність між статями (пізніше вносилися зміни та доповнення)	1
1985	Ісландія	Закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків 2000 — Закон про надання рівного статусу і рівних прав жінкам і чоловікам	7
1986	Фінляндія	Закон про рівність між статями	11

Рік прийняття закону	Країна	Назва закону	Місце країни за індексом розвитку людського потенціалу (ООН), 2006 рік
1995	Канада	Федеральний план дій з питань гендерної рівності	4
1998	Литовська республіка	Закон про рівні можливості	41
1999	Японія	Основний закон про суспільство гендерної рівності	9
2000	Франція	Закон про паритетність	16
2001	Німеччина	Закон про встановлення рівності між жінками та чоловіками	21
2002	Словенія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок	27
2003	Хорватія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок	48
2003	Румунія	Закон про рівні можливості	60
2003	Боснія і Герцеговина	Закон про рівність статей	62
2003	Киргизька республіка	Закон про основи державних гарантій забезпечення гендерної рівності	110
2005	Україна	Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків	70

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА

Гендерна політика — тобто політика врахування гендерної складової у всіх сферах суспільно-політичного життя — лише набуває в Україні певного оформлення. У політичних документах не міститься чіткого визначення інтересів і потреб чоловічої і жіночої частини населення, врахування характеру процесу їх гендерних відносин, окреслення гендерних цілей, гендерного компоненту в державній і партійній політиці.

В основі національної практики традиційно лежала «охоронна» концепція щодо жінки у межах якої неможливо розв'язати питання статусу і становища жінок, оскільки вони пов'язані із розв'язанням питання статусу і становища чоловіків. Це зумовило потребу у створенні принципово нової концепції. Її правовою націо-

нальною основою є Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий 8 вересня 2005 року.

Однак прийняття закону не розв'язує всіх проблем у цій сфері. Цей закон є базовим. Проте у ньому досить слабкою є частина, що стосується санкцій за його невиконання, відтак у процесі його реалізації постає потреба розробляти відповідні доповнення. У законі не встановлені квоти для жінок у виборчому списку або інші спеціальні тимчасові заходи для впровадження гендерної рівності. Державне забезпечення гендерної політики має передбачати наявність системи державних інститутів, діяльність яких має бути спрямована на втілення принципу гендерної рівності у всі сфери життя суспільства. Необхідним є також визначення механізму взаємодії органів державної влади у цьому напрямі та обсягу їх повноважень, відповідальності за порушення у цій сфері.

Поки що в регіонах створені ради з гендерних питань при обласних державних адміністраціях, а також діє мережа гендерних ресурсних центрів, гендерних освітніх центрів та центрів «Чоловіки проти насильства».

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ГЕНДЕРНОЇ ТЕОРІЇ³

Андрогінія (андрогінна особистість) — поєднання в індивіді водночас жіночих (фемінних) і чоловічих (маскулінних) властивостей. А. о. убирає в себе найкраще з обох статевих ролей. Концепція андрогінії запропонована на початку 70-х років ХХ ст. американським психологом Сандрою Бем. Психологічна А. виражає високі показники водночас за шкалами маскулінності та фемінності. Вона пов'язана з високою самоповагою, наполегливістю, ефективним виконанням батьківської ролі, мотивацією до досягнень, внутрішнім відчуттям благополуччя. А. о. має багатий набір статево-рольової поведінки і гнучко використовує його залежно від обставин.

Андрогінність — це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від статі).

Андроцентризм — культурна традиція, яка зводить людську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, що репрезентується як універсальна об'єктивність, вважаючи жіночу суб'єктивність відхиленням від норми, маргіналією. А. є не просто поглядом на світ із чоловічої точки зору, а прийняттям чоловічих нормативних уявлень і життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі.

Термін А. активно використовують теоретики гендерного підходу і феміністки для критики соціального світу культури, де характеристики чоловічого і жіночого

³ Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: Навчальний посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 308 с.

є дихотомічними, мають різну вагу та ієрархічно структуровані: світ культури, природи реалізується (через нарратив) від особи чоловічого суб'єкта, з точки зору чоловічої перспективи, а жіноче розуміється як «інше», «чуже» або взагалі ігнорується.

Біологічний (статевий) детермінізм — принцип розгляду явищ, за якого визначальними для характеристики людини є біологічні, природні фактори. Критикується фемінізмом за довільне трактування «природних факторів» як незмінних.

Бісексуальність — потяг індивіда до сексуальних контактів з представниками обох статей (гомо- і гетеросексуальна орієнтація).

Гендер (англ. gender — рід) — стать як соціальна категорія на відміну від біологічної статі (sex). Це соціальний конструкт, який охоплює соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейні ролі й репродуктивну поведінку. Є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Стосується він не анатомо-фізіологічних властивостей, за якими різняться чоловіки і жінки, а соціально сформованих рис, притаманних «жіночості» та «мужності».

Гендерна асиметрія — непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей (а також уявлень про них) у різних сферах життя. Джерелом Г. а. є прихована дискримінація і панівні в суспільній свідомості патріархальні установки.

Гендерна демократія — система волевиявлення обох статей (жінок і чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплена й реально забезпечена в політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур. Г. д. утверджує рівну суспільну цінність жінок і чоловіків (принцип гендерного паритету), яка включає рівні права, обов'язки і відповідальність представників обох статей перед суспільством і однієї перед іншою.

Гендерна дисфорія (порушення гендерної ідентичності) — стан, за якого людина не може прийняти свій гендерний статус чоловіка чи жінки і відчуває гостру незадоволеність. Може мати різні причини, зовнішні прояви і тривалість. Невідповідність фізичного вигляду хлопчика чи дівчинки гендерним нормам називають гендерною неконформністю; порушення гендерних меж шляхом перевдягання — трансвестизмом. Найглибшою формою Г. д. є транссексуалізм — відкидання індивідом свого біологічного статусу, прагнення змінити його, в тому числі шляхом хірургічної операції, змінити паспортну стать тощо.

Гендерна (статева) диференціація — процес, за якого біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділені різним соціальним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Гендерна економіка — новий напрям економічних досліджень, який розкриває механізми гендерної нерівності у формальному і неформальному секторах зайнятості; розглядає функціонування політичних, торговельних, фінансових

інститутів з точки зору їх впливу на соціально-економічні статуси чоловіків і жінок; також розробляє індекси і показники економічного розвитку з урахуванням росту/переборювання гендерної асиметрії.

Гендерна ідентичність — ідентичність, яка характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої чи жіночої статі, усвідомлене прийняття нею взірців мужності і жіночності в культурі. Г. і. є ширшим поняттям, ніж статево-рольова ідентичність, оскільки включає в себе рольовий аспект і образ людини загалом. Г. і. не є синонімом поняття «сексуальна ідентичність».

Гендерна ідеологія — система ідей і поглядів, понять і уявлень про побудову суспільства, взаємин в ньому жінок і чоловіків як двох соціальних груп. Г. і. є конструктивною, оскільки несе нову культуру стосунків між статями в ім'я досягнень соціальних цілей.

Гендерна історія — спеціальна історична дисципліна, предметом вивчення якої є історична ретроспектива гендерних стосунків.

Гендерна культура — сукупність статево-рольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних до них нормативів поведінки, потреб, інтересів і форм діяльності. Зумовлена суспільним устроєм, національними шлюбно-сімейними звичаями і традиціями, релігійними віруваннями.

Гендерна нерівність — соціальний устрій, за якого соціальні позиції чоловіків і жінок суттєво відрізняються.

Гендерна політика — утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності політичних структур (держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань).

Гендерна психологія (психологія статі, психологія статевих відмінностей) — галузь психологічного знання, що вивчає характеристики гендерної ідентичності, які детермінують соціальну поведінку людей залежно від їх статі. Структуру Г. п. утворюють психологія статевих відмінностей і гендерна соціалізація. Перспективними у межах Г. п. є дослідження, спрямовані не на вияв відмінностей у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків і жінок, а на пошук їх психологічної схожості; орієнтованість на вивчення продуктивних стратегій і тактик поведінки чоловіків і жінок в переборенні традиційних гендерних стереотипів, на аналіз особистісних передумов успішної самореалізації жінок у професійній сфері, чоловіків — у сімейній.

Гендерна рівність — справедливий розподіл можливостей для чоловіків і жінок у здобутті освіти, виконанні сімейних і соціальних ролей.

Гендерна система — інститути, поведінка і соціальна взаємодія, які приписуються індивідам відповідно до їх статевої належності. Шведська дослідниця І. Хірлман характеризує Г. с. як сукупність гендерних контрактів: у патріархальній ієрархії гендерних ролей для жінки базовим був контракт «домогосподарки», для чоловіка — контракт «годувальника».

Гендерна (статево-рольова) соціалізація — процес засвоєння людиною соціо-статевої гендерної ролі, призначеної для неї суспільством з народження.

Гендерна статистика — статистика про становище чоловіків і жінок у таких сферах, як населення, сім'я, охорона здоров'я, освіта, комунікації, зайнятість людини, політика.

Гендерна стратифікація — ієрархічний розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за статевою належністю.

Гендерний аналіз — процес оцінки різного впливу на чоловіків і жінок існуючих чи пропонованих програм, законодавства, державного політичного курсу в усіх сферах життя соціуму і держави. Г. а. передбачає також збір якісної інформації і розуміння гендерних тенденцій в економіці і суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

Гендерний індекс людського розвитку — встановлені ООН показники, що відображають становище в країні чоловіка і жінки за такими базовими напрямками людського розвитку, як можливість вести здоровий спосіб життя і довго жити, доступність якісної освіти, рівень матеріального добробуту.

Гендерний конфлікт — взаємодія чи психологічний стан, основою якого є протиріччя між сприйнятими гендерними цінностями, відносинами, ролями, що породжує зіткнення інтересів і цілей.

Гендерний підхід (гендерний вимір) — ознака політичної культури, властива активній представницькій демократії, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю Г. п. є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликають неоднакові їх реакції.

Гендерні дослідження — міждисциплінарна дослідницька практика, яка реалізує евристичні можливості гендерного підходу для аналізу соціальних трансформацій і систем домінування. Г. д. (соціологічні, психологічні, етнографічні та ін.) відображають відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим.

Провідними напрямками Г. д. є вивчення гендерної соціалізації, патріархальних та егалітарних стосунків, гендерної атрибутики, гендерної ідентичності та сексуальності, а також питань і явищ, що відображають зміни позицій статей в сучасному суспільстві.

Основою Г. д. є не просто опис відмінностей у статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок, але аналіз влади і домінування, які утвердилися в суспільстві через гендерні ролі та відношення.

Гендерні (статеві) ролі — зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю; сукупність загальноприйнятих норм і правил поведінки людей в конкретній ситуації. Г. р. відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються з часом.

Гендерні стереотипи — набір консервативних, загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються статусу жінок і чоловіків, норм їх поведінки, мотивів, учинків і характеру потреб. Г. с. закріплюють існуючі гендерні відмінності і взаємовідносини.

Гендерні стратегії — суспільно значимі гендерні спрямування в діяльності соціумів та їх організаційних структур, спрямовані на утвердження гендерної демократії в суспільстві з метою розвитку гендерної культури.

Генетична стать — стать, яка визначається набором статевих хромосом.

Гетеросексуальність — сексуальна орієнтація в поведінці і почуттях індивіда на осіб протилежної статі. Феміністична соціологія розцінює її як політичний інститут підпорядкування жінок чоловікам.

Гомосексуальність — сексуальний потяг до особи тотожної статі і сексуальний контакт з нею.

Гомофобія — поширена у суспільній свідомості думка про неприродність гомосексуальних стосунків.

Дискримінація жінок — будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації жінками (незалежно від їх родинного стану) прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері.

Диференційна соціалізація — диморфічний (статевоспецифічний) спосіб, згідно з яким батьки, інші дорослі по-різному ставляться до хлопчиків і дівчаток, винагороджуючи і посилюючи статевотрадиційну поведінку кожної статі.

Егалітарна державна політика (політика гендерної рівності) — політика, основою якої є принцип створення рівних умов для самореалізації особистості у всіх соціальних сферах незалежно від її статі.

Емансипація — процеси соціальної мобільності жінок, пов'язані з їх соціальною диференціацією як окремої соціальної групи і виходом приватної сфери у сферу публічну.

Жіноче підприємництво — бізнес, яким керують жінки.

Жіночий рух — соціальна, культурна, політична діяльність жінок і жіночих груп, спрямована на захист інтересів жінок, зміну системи гендерних відносин.

Жіночість — (див. фемінність).

Маскулінність (чоловічість) — система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими. Передбачає відповідність власній статевій приналежності, прийняття гендерних стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі форм поведінки, способів самореалізації.

Матріархат — форма соціального устрою, за якого сімейна і політична влада належить жінкам.

Патріархат — влада батька (патріарха) над усіма юридично недієздатними членами родини (жінками, дітьми, рабами). У феміністській теорії патріархат трактується як родинна, соціальна, ідеологічна і політична система, в якій жінка і жіноче (фемініне) завжди підкорені чоловіку і чоловічому (маскулінному).

Революція сексуальна — масова переоцінка норм сексуальної моралі, послаблення репресивності у ставленні до інтимного життя. Притаманна була громадській думці у 60-ті роки ХХ ст.

Репресивна статева мораль — система жорстких антисексуальних поглядів у суспільстві.

Сексизм (статева дискримінація) — упереджене ставлення до людини, групи людей, пов'язане з їх належністю до певної статі; дискримінація за ознакою статі. Розрізняють С. щодо жінок і щодо чоловіків. Ідеї С. близькі до расизму, шовінізму та фашизму.

Соціальна активність — поведінка соціальних суб'єктів, спрямована на зміну соціальних умов їх життєдіяльності.

Сексуальна (статева) ідентичність — прийняття індивідом своєї сексуальної орієнтації (гомосексуальної, гетеросексуальної чи бісексуальної).

Сексуальна культура — аспект культури, який стосується шлюбно-сімейних традицій, вірувань, ціннісних орієнтацій і поведінки статей.

Сексуальна роль — прийняття індивідом певних нормативів сексуальної поведінки і дотримання їх в процесі побудови інтимних стосунків зі значущими іншими.

Сексуальне життя — комплекс взаємостосунків чоловіка та жінки, який включає як статевий акт, так й інші вияви міжстатевого спілкування.

Сексуальність — характеристика сексуального потягу, сексуальних реакцій, сексуальної активності і т. д.

«Скляна стеля» — невидимі і формально не означені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному зростанню жінок. Ці перешкоди зумовлені як гендерними стереотипами про другосортність жінок, обмеженість їх здібностей, так і страхом успіху, який нерідко вражає працюючих жінок.

Статева мораль — система моральних норм, що регулює всі аспекти сексуальної поведінки людини.

Стать — сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, які забезпечують продовження роду і дають змогу розрізнити у більшості організмів жіночі і чоловічі особини. С. біологічно визначають такі ознаки: 1) генетичні (набір хромосом); 2) гонадні (репродуктивна функція): у жінок — яєчник та яйцеклітина; у чоловіків — яєчка та сперматозоїди; 3) гормональні (статеві гормони): у жінок естрогени, у чоловіків — андрогени; 4) соматичні (сукупність будови статевих органів і розвиток вторинних статевих ознак).

Фемінізм (жіночий рух) — теорія рівності статей, яка є основою руху жінок за свої права; громадський рух за визнання рівних прав жінки і чоловіка у всіх сферах сімейного і суспільного життя.

Фемінність (жіночність) — сукупність фізичних, психічних і поведінкових властивостей, яких очікують від жінки в певному соціумі. Відповідно до традиційних поглядів, це високий ступінь розвитку протилежних маскулітним якостей: пасивності, залежності, підлеглості, слабкості, емоційності, ніжності, тендітності тощо.

ЛІТЕРАТУРА, ЯКУ ВАРТО ПОЧИТАТИ

1. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: Навчальний посібник.— К.: Видавничий центр «Академія», 2004.— 308 с.
2. Основи теорії гендеру. Навчальний посібник.— К.: Видавництво «К.І.С.», 2004.
3. Гендерний аналіз українського суспільства. Інтеграція гендеру у національні державні програми.— К., 2006.
4. Проект Доклада о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации относительно женщин.— Киев, 2006.
5. Праця жінок: дискримінація по відношенню до жінок на українському ринку праці: Звіт за результатами дослідження, проведеного в 2003 р. Human Rights Watch.
6. Власенко Н. С., Виноградова Л. Д., Калачова І. В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків.— К.: Інститут держави і права ім В. М. Корецького НАН України, 2000.
7. Програмний документ Підтримка справедливого доступу до можливостей ПРООН, Україна, 2002.
8. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків.— Київ: Заповіт, 2006.
9. Становище жінок в Україні: реалії та перспективи. Парламентські слухання.— К., 2004.— 157 с.
10. Грицяк Н. В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення (<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals>).
11. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства.— 22-е вид., допов., уточ.— К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2003.— 129 с.
12. Гендерна політика в комітетах Верховної Ради України: практика і перспективи: За матеріалами круглого столу 18 січня 2007 року / Заг. ред. та упоряд.: О. І. Суслів, Е. Р. Рахімкулова; Програма сприяння Парламенту України університету Індіани.— К.: Заповіт, 2007.— 70 с.
13. Плотян С. Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року.— К., 2006.
14. 30 & 1 питання про гендер.— Черкаси: КМГО «Молода Черкащина», 2007.
15. Информационно-просветительское издание «Я».— Харків: Громадська організація «Крона», 2006-2007 (<http://www.krona.org.ua>).

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ, ЯКІ ВАРТО ВІДВІДАТИ

Громадські організації, ініціативи, проекти:

Всесвітній Фонд Жінок	http://www.globalfundforwomen.org
Українсько-канадський проєкт CED з питань гендеру	http://www.ced.org.ua/ukr/gender.htm
Всесвітня жіноча інформаційно-комунікаційна та медіа мережа	http://www.womenaction.org
Український жіночий фонд	http://www.uwf.kiev.ua
Український жіночий портал	http://www.portal.uwf.kiev.ua
Громадська організація «Крона»	http://www.krona.org.ua
Харківський центр гендерних досліджень	http://www.kcws.kharkov.ua
Херсонський обласний гендерний ресурсний центр	http://gendercentre.iatp.org.ua
Кіровоградська обласна інформаційна служба з актуальних питань жіноцтва	http://www.ozis.kr.ua
Інформаційно-освітний центр «Жіноча мережа»	http://www.feminist.org.ua/index.php
Гендерна рівність у світі	http://gender.net.ua/

Державні установи:

Міністерство у справах сім'ї, молоді і спорту	http://www.kmu.gov.ua/sport/control/
Національний інститут проблем міжнародної безпеки	http://www.niisp.gov.ua

Міжнародні організації:

РАНО	http://www.paho.org/english/ad/ge/home.htm
Програма рівних можливостей ООН	http://undp.org.ua/

Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence Against Women

<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/brazil1994.html>

UNIFEM

<http://www.womenwarpeace.org/issues/violence/violence.htm>

Навчальні та дослідницькі центри:

Університетская сеть по гендерным исследованиям для стран бывшего СССР	http://gender.univer.kharkov.ua/
Лабораторія гендерних досліджень Вінницького національного технічного університету	http://energo.vstu.vinnica.ua/philosophy/labgender/
Київський інститут гендерних досліджень	http://vidnokola.kiev.ua/Paritet/main.html

Словники:

Словник гендерних термінів	http://www.owl.ru/gender/index.htm
Словник репродуктивних термінів	http://mylife.iatp.org.ua/Resurse/Reprodukt_slovník.htm-

НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ З УТВЕРДЖЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ, ЯКІ ВАРТО ЗНАТИ:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 08.09.2005 р.
2. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 1135/2005 від 26 липня 2005 року.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року».
4. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року.
5. План заходів з утвердження гендерної рівності в Україні до 2010 року.